

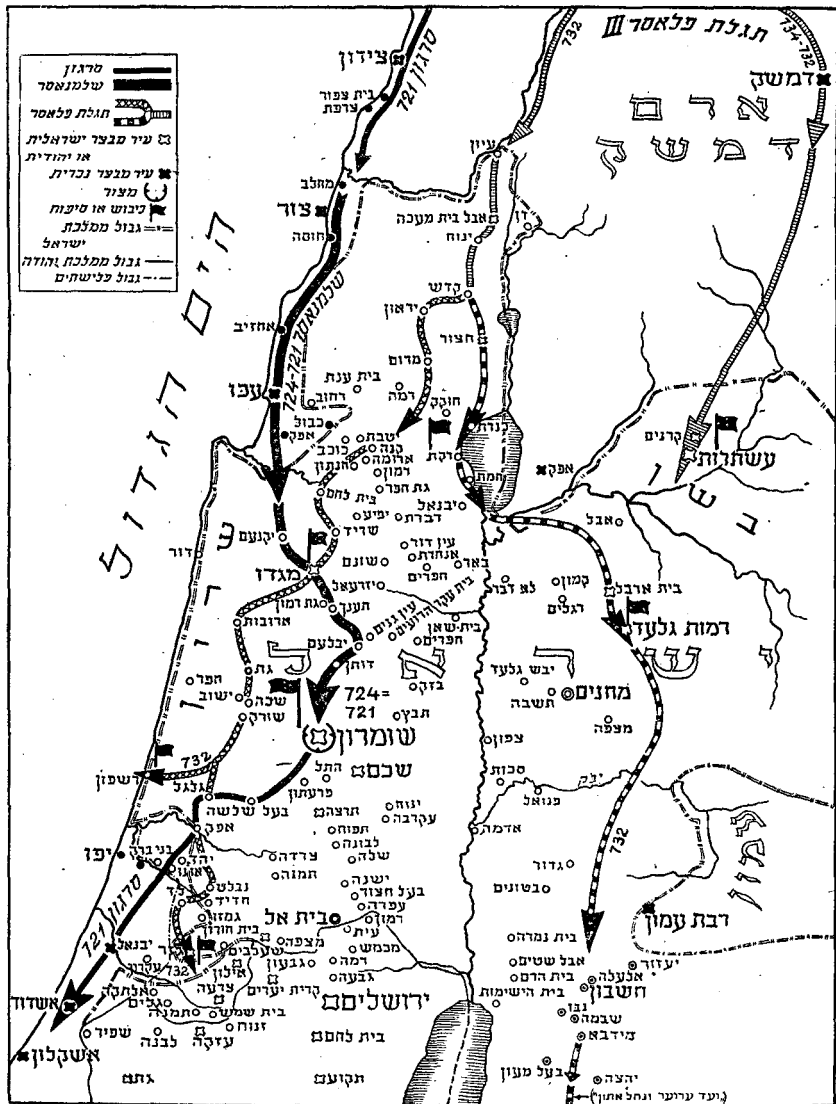
מלחמות ישראל ואשור

(המשך)

עם עלייתו של תגלת פלאסר הג' (745—727) על כסא המלוכה מתחיל שלב חדש בתולדות המזרח הקדמון. אישיותו של כובש גדול זה, שהיה אחד המארגנים המעולים שבהיסטוריה, גילמה בתוכה, במלוא מובן המלה, את האימפריאליזם האשורי. בתוקף משטרו, המשתלט והתכניתי, הפך תגלת פלאסר את אשור למעצמה עולמית אדירה, שפרשה את כנפיה על רוב המדינות בקדמת אסיה. ואמנם, הערכת מפעלו ההיסטורי של מלך אשורי זה ופרשת כיבושיו קובעות לעצמן מקום מיוחד. נזכיר כאן רק שנים מן הסדרים המדיניים שהנהיג, אשר הביאו לידי מהפכה בחייהם של עמים שלמים וביניהם של עם ישראל, — דהיינו השיטה של הגלית תושבים מבני האומות המנוצחות, בהמוניהם, לארצות מרוחקות, ושנית — ייסוד פחוות אשוריות על אדמת אותן האומות. ע"י הפעלת שתי השיטות האלו גם יחד, — שבהן שימש מלך אשור מופת לירשיו, ואף לממלכת בבל שקמה אח"כ על הריסות הממלכה האשורית — ביקש תגלת פלאסר למנוע כל אפשרות של התקוממות מצד העמים הנכבשים. כשנתיים לאחר עלייתו לשלטון פתח תגלת פלאסר (או פול, כפי שהמקרא קורא לו, בהתאם לכינוי שירש בתור מלך ב ב ל), במסעותיו הצבאיים למערב. בקשר למסע משנת 743 נזכר כנראה במקורות האשוריים עוזיהו מלך יהודה¹, שהיה בלי ספק אחת הדמויות הבולטות ביותר בסוריה ובא"י באותם הימים. מאז ואילך הוליכה מדיניות ההתפשטות את תגלת פלאסר שוב ושוב אל הארצות שמעבר לנהר פרת. המלוכות החתיות והארמיות השונות בסוריה הצפונית והתיכונה, שלא קיבלו את גזר הדין מרצונן הטוב, הודברו בכוח הזרוע בנו אחר זו והפכו לפחוות אשוריות, ותושביהן הוגלו למרחקים.

המשחית האשורי עמד בשערי א"י. כדי להינצל מן הגורל המר מיהר מנחם, מלך ישראל בימים ההם, לקנות את חסותו של מלך אשור במחיר יקר (מלכים ב' ט"ו, י"ט ואילך). בין השליטים השונים המביאים מס כבד לתגלת פלאסר, במסעו לסוריה משנת 738, נזכר גם מנחם משומרון (בכתב היתדות — Minihimmu Samerina) את גובה המס מעריך המקרא ב"1000 כיכר כסף (= 3,000,000 שקל כסף) שתשלומם מוטל „על כל גבורי החיל — — 50 שקלים כסף לאיש אחד" (מל"ב ט"ו, י"ט—

1) כסברתו של Thiele, החוזר במחקרו החדש על כרונולוגיה של מלכי ישראל ברבעון Journal of Near Eastern Studies, 1944, עמ' 155 ואילך, לסברה הישנה שהמלך Azriyau מארץ Yaudi הנזכר בכתובת של תגלת פלאסר אינו אלא עוריהו או עויהו מלך יהודה. אלא שתילה מקשר עכשיו את הופעתו של מלך יהודה במקור האשורי עם המאורעות של השנה 743. אמנם עפ"י הדעה הרווחת היה עוריהו זה, אשר בקביעת זותו התלבטו החוקרים מאז, שליטה של המלוכות הארמיות, יאדי, שבקצה הצפוני של סוריה. אבל כפי שמראה עתה גם אלבייט ב" Bulletin of the American Schools of Oriental Research, No. 100, (1945) עמ' 18 מתאימה הצורה Yaudj שבכתב היתדות לשמה של ארץ יהודה.

כ'. ידיעה זו מאפשרת לנו לעמוד בקירוב על היקף הצבא הישראלי, בשים לב שהמעמד של „גיבורי החיל” מהווה את עיקר הכוח הלוחם. המספר של 60.000 חייל, המתקבל לפי החישוב הנ"ל, אולי איננו מתאים למציאות ממש, אבל בכל אופן יש בו נקודת אחיזה להערכת עצמת הצבא של ממלכת הצפון בתקופה הנידונה. הלחץ החמרי שהטיל מלך אשור על תושבי א"י חישל את החוטים להתמרדות הישוב הישראלי בעול הכבד. הבטוי הגלוי להתקוממות העם, שהופנתה בראשונה

שליחי יהוא נושאים חס לשלמנאסר ב'

נגד מבצעי המדיניות האשורית במלכות ישראל עצמה, ניתן בשנת 734 ע"י מהפכת-הצר שבה קיפח את חייו פקחיהו בן מנחם בידי שלישו, פקח בן רמליהו. עם עלותו של המלך החדש על כסא המלכות שונתה מדיניות-החוץ של המדינה הישראלית בתכלית. במקום מדיניות הפיוס של מנחם כלפי אשור באה עתה אוריאנטציה חדשה כלפי ארם-דמשק, במטרה להקים ברית מוצקה, ביחד עם עוד כמה מדינות שכנות, נגד תגלת פלאסר⁽²⁾. ואולם הפעם היה החשבון מוטעה מלכתחילה, כי בעלי הברית איחרו את השעה ההיסטורית, שבה יכלו עוד אולי לעמוד בחזית משותפת בפני המשחית האשורי.

אכן, תוצאות ההתקוממות היו גורליות. כבר בשנת 733 נחפו תגלת פלאסר לארם-דמשק ושם מצור על בירתה. משם המשיך אל הגלילות הצפוניים של עבתי-מזרחה, וכבש לפחות שלוש מערי הבשן והחורן, כעדות כתובתו (הש' את האנאלים של תגלת-פלאסר, שו' 195 ואילך). ואם מסע זה לא חרץ עדיין לחלוטין את גורלה של המדינה הארמית, הרי הופעתו השנייה של מלך אשור באותו המקום, כעבור שנה, שמה קץ מוחלט למלכות ארם-דמשק, שהפכה מעתה להיות פחוזה אשורית, ומלכה רצין מכפר על התקוממותו במחיר חייו. הפעם בא גם תורה של ממלכת אפרים.

במשך מסעו השני עבר תגלת פלאסר את גבולותיה הצפוניים של א"י המערבית, בתחילה לאורך הגליל המזרחי ואח"כ דרך עמק בית נטופה, בכיוון לחוף הים. יש בידינו עדות כפולה על מסע-מלחמה זה. המקרא מתאר את המאורע הנ"ל במלים הבאות: „בימי פקח מלך ישראל בא תגלת פלאסר מלך אשור ויקח את עיון ואת אבל-בית-מעכה ואת ינוח ואת קדש ואת חצור ואת הגלעד ואת

(2) לא נוכל לדון כאן על עמדת יהודה באותה שעה, על סירובה להצטרף לברית ובקשת תשועה של מלכה, אחז, מן האשורים, נגד כוחות אפרים וארם, שעלו עליו; השוה את ספרי ההיסטוריה לפרשה זו.

הגלילה כל ארץ נפתלי ויגלם אשורה" (מל"ב ט"ו, כ"ט). המקורות האשוריים לא זז בלבד שהם מאשרים את הכתוב אלא אף מביאים פרטים נוספים על המסע; ולמרות ליקוין של התעודות האכדיות¹ נוכל לקבוע לפיהן ביתר דיוק את קו מסעו של צבא האויב. (הש' ביחוד אנאלים ש' 227 ואילך). לפי שריד אחת הכתובות פלש מלך אשור אף לשפלת החוף וכבש את עיר הנמל רשפון (אפולוניה) אשר בשרון ("הכתובות הקטנות", שורה 5 ואילך²). מצד שני חדר תגלת פלאסר לעבה"י המזרחי וכבש את ארץ הגלעד, שהיתה כנראה מרכז ההתנגדות לעול אשור, כפי שאפשר ללמוד גם מן החלק שמילאו אנשי הגלעד בהתקוממותו של פקח בן רמליהו. לפי שיטתו, הגלה תגלת פלאסר רבים מתושבי המקומות הנכבשים משני עברי הירדן (מל"ב ט"ו, כ"ט; דה"א, כ"ז³) ואף יסד במחוזות ישראל את הפחוזות האשוריות הבאות: הגלעד (Galázu) החורן (Haurina) וקרנים (Qurnini) בעבה"י מזרחה; ומגדו (Magidu), הכולל גם את ארץ הגליל, ודאר (Du'ru), המשתרעת על דרך־הים ועל השרון — בעבה"י מערבה.

ע"י הפעולות הללו חרץ מלך אשור למעשה את גורלה של מלכות הצפון, שהמשך קיומה, למשך עשור נוסף, לא היה אלא כחינת גסיסה אטית, שהובילה לקראת הקץ הבטוח. שארית המלוכה הישראלית נצטמצמה מעתה בגבולותיה של ארץ שומרון בלבד והיתה נטולת כושר חיים. ניתוק החבלים העשירים מעל המדינה הישראלית מזה, והלחץ הכבד של המסים שהטיל תגלת פלאסר, על הושע, אחרון למלכי ישראל, — מזה, הביאו לידי התרוששות מוחלטת של משק המדינה. אין איפוא לתמוה על נסיונותיו של מלך ישראל, ואתו של רבים מן המלכים הנסליים בא"י ובסוריה, לפרוק את העול הכבד של מלך אשור. שעת הכושר להתמרדות גלויה נראתה עם מותו של תגלת פלאסר, הכובש האדיר, שהפיל את אימתו על כל ארצות המזרח למשך 20 שנה בקרוב.

נראה הדבר, שהמלך החדש, שלמנאסר החמישי (727—722), לא הצליח בראשית מלכותו לשחק את ההתנגדות במערב ונאלץ כעבור שנתיים לעמוד מחדש בפרץ בפני ברית המלכים בסוריה ובא"י, שנתמכה הפעם ע"י מצרים (הש' מל"ב י"ז, ד'). שלמנאסר לא עצר כוח לכבוש את בירת ישראל בהסתערות וצר על שומרון למעלה משנתיים, אך מת באמצע המצור. מזימתו הוצאה אל הפועל ע"י הבא תחתיו, תופס־המלוכה בכוח, סרגון (722/1—705), שמיחר להגביר את המצור על שומרון מיד עם תפיסת השלטון בידיו. לאחר מצור ממושך זה נפלה שומרון העיר מקץ 3 שנים, בין סוף שנת 722 וחודש ניסן 721. הנצחון על בירת ישראל נחשב לאחד ההישגים הצבאיים והמדיניים החשובים, כפי שמוכיחים לנו דברי התפארותו של מלך אשור במקומות שונים בכתובותיו. מסתבר שסרגון לא חרבי את שומרון, כי הנתונים הארכיאולוגיים אינם מראים שרידי חורבן בשכבה המתאימה⁴. ואפשר שהוא אף שיכלל את ביצורי העיר, בתור מרכז־שליטה אשורי, כדבריו שלו: „את (שומרון) בניתי מחדש ועשיתה יפה מקודם". בין פעולותיו האדמיניסטרטיביות והצבאיות בקשר לכיבוש שומרון עומד סרגון במיוחד על 50 מרכבות־מלחמה שלקח שלל מצבא־ישראל וסיפחם לחיל הממלכה האשורי. הכוח

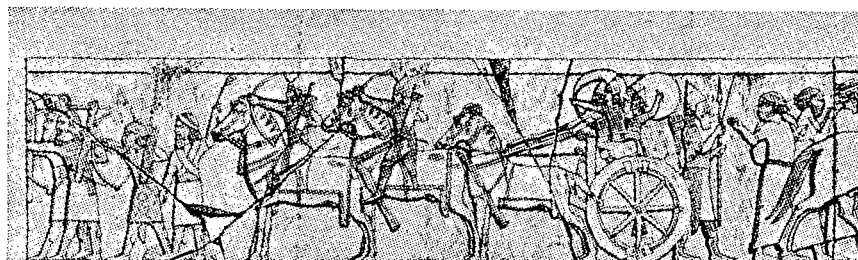
(3) בנוגע לכתובות האשוריות הש' את דיונו המפורט של ד"ר מיינלר, מסע תגלת פלאסר הג' לא"י בשנת 732 לפסה"ג, ידיעות החברה העברית לחקירת א"י, תרצ"ג.

(4) גם במקור האשורי הנ"ל הובאו מספרי השבויים מערי הגליל שסיכומם עולה באלפים אחדים על אלה שבמקרא.

(5) Crowfoot, the Buildings of Samaria, 1942, עמ' 24.

„הממוכן“ הזה, שנותר בעיר שומרון בשלהי המצור, היה, איפוא, זעום ביותר ונצטמצם בגבולות של יחידה לא־גדולה מחיל הרכב, ואין אנו שומעים כלל על גייסות רוכבים שנפלו בידי מלך אשור⁽⁶⁾. אכן, יתכן שדוקא המצור הממושך הוא שגרם, ממילא, לחיסולם ההדרגי של הסוסים (ונראה כי אף המרכבות הנ"ל בנפולן בידי האשורים כבר היו מונחות מזמן כאבן־איר־הופכין). אולם המהלומה הקשה ביותר הונחתה על ארץ שומרון ע"י הגליית המונים מבין אוכלוסייתה, ביחוד מקרב השדרות העליונות. גולי אפרים, אשר את מספרם קובע ההיסטוריוגרף האשורי ב־27.290 נפש, פוזרו באזורים המרוחקים שבארם נהרים ואפילו מעבר לגבולה, בין ערי מדי (מל"ב, י"ז, י"ח, א); ותחתיהם נושבו בערי שומרון תושבים זרים מיתר ארצות הכיבוש (מל"ב י"ז כ"ד, — וכן ב"כתובת הגליל" של סרגון, שורה 19—20, שבה הוא מפרט שבטי ערב שונים שהושיב בארץ „בית עמרי“). על גורלם של גולי ישראל בארצות הנכר, שהמקרא שותק ביחס אליו, נתגלו בזמן האחרון פרטים חשובים ורבי ענין במקורות האשוריים. אמנם, לפי שעה ידיעותינו לקויות ביותר, אך בכל זאת נזרה אור־מה על קיומה ושגשוגה של הגולה הישראלית במשך עשרות של שנים. אבל פרשה זו קובעת לעצמה מקום מיוחד. לעומת זה מביא המקרא מסורת מפורטת על מצבה ויישובה של לעצמה מקום מיוחד. מאידך מביא המקרא מסורת מפורטת על מצבה ויישובה של ארץ שומרון לאחר שנת 721 ועל התהוות כת השומרונים (מל"ב י"ז, כ"ד ואילך). אם גם פרצו בארץ, אפרים מהומות נוספות נגד הכובש האשורי, כמו ההתקוממות בשנת 720, שעה שתושבי ארץ שומרון הצטרפו למרד האנטי־אשורי בהנהגתו של מלך חמת⁽⁷⁾ (אנאלים, שורה 24) הרי אף על פי כן נשארה מאז שומרון פחוזה אשורית, עם נציבות מיוחדת מטעם מלך אשור — וזה עד להתפוררותה של קיסרות־אשור במחצית השניה של המאה השביעית.

עצמת חרבה של אשור היא שפגעה את הפגיעה הראשונה הגדולה בשלמותו של האורגניזם הלאומי־ארצי של ארץ־ישראל עברית, וממנה לא נרפאה כליל מאז ובמשך כל הדורות שעברו. אך תכונות עם בלתי־נכנע בלטו, כנראה, בהיות ישראל בימי אשור ובכל כשם שניכרו אח"כ, בימי היונות ורומא⁽⁸⁾.

שילוב סוגי־החיל וכלי־הזין בצבא אשור בימי אשורבניפל: קשתים רגליים ונושאי כף־הקלע; הרכב מלווה קשתים רכובים, ונושאי־ציננה מגינים על הרכב והקשת. נושאי־החנית הרגלי מזוין גם בקשת ואשפה.

(6) לשם השוואה כדאי לעמוד על גודל הכוחות שנפלו לידי סרגון בערים אחרות, כמו למשל בחמת (200—300 מרכבות; 600 פרשים) או בכרפמיש (50 מרכבות).
 (7) אולי קשור למרידות כאלו מצד האוכלוסייה מה שמסופר על גלים נוספים של תושבים זרים, שהובאו לארץ שומרון בימי אסרחדון ואשורבניפל — אספר בלשון ספר עזרא — עז' ד, ב, ט—י.

(8) רצוני להביע את תודתי לדר' מיזלר על הערותיו המועילות למאמר הנוכחי ולמר' י. סוקניק, שבשיחותי אתו על עניני הצבא בימי קדם נתלבנו לי כמה שאלות חשובות.